

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1156897/1

בבית הדין הרבני הגדול ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב יצחק אלמליח, הרב אליהו הישריק, הרב אברהם שינדלר

המערערים: אלמונים (נכדי המנוחים [פלוגי ופלוגי], בני בתם [אלמונית])
(ע"י ב"כ עו"ד פרופ' מיכאל קורנילדי)

נגד

המשיבים: פלמונים (בני המנוחים [פלוגי ופלוגי] ומוטבי צוואת המנוחה [פלוגי])
(ע"י ב"כ עו"ד יעקב פרטוש)

הנדון: הגבלת שינוי צוואה הדדית; גדרי 'אחריו' לפלוגי שבהלכה ו'יורש אחר יורש' שבחוק
– תחולתם וגדריהם

פסק דין

לפנינו ערעור על פסק דינו של בית הדין האזורי מיום ט"ו בכסלו תשע"ח (3.12.17) אשר דחה את תביעת המערער להורות על ביטול צו קיום צוואת המנוחה [פלוגי] שנתן בית הדין ב"ט באייר תשע"ז (15.5.17).

העובדות בקצרה

1. המנוחים [פלוגי] ו[פלוגי] היו נשואים ולהם שלושה ילדים, שני בנים [פלמונים] ובת אחת [אלמונית].
2. המנוחים כתבו בשנת 1999 צוואה הדדית שבה נאמר כי לאחר אריכות ימים של אחד מהם יעבור הרכוש לשני ולאחר אריכות ימיו יעבור הרכוש לשלושת ילדיהם בשווה.
3. [פלוגי] נפטר בשנת 2004 ובקשה לקיום הצוואה הוגשה על ידי אלמנתו [פלוגי] ושלושת הילדים.
4. דיון התקיים בב' בניסן תשס"ה (11.4.05) ובו ניתן צו קיום צוואה שאישר את הצוואה ונתן לה תוקף. בפרוטוקול הדיון מופיע כי הבנים [פלמונים] הקנו את חלקם לאימם הגב' [פלוגי].
5. בכ"ה באלול תשס"ה (29.9.05) ערכה הגב' [פלוגי] צוואה חדשה שבה ביטלה את צוואתה הקודמת וציוותה את רכושה לשני בניה. קודם לאותו זמן נפטרה [אלמונית] ממחלה קשה, ובצוואה זו בעצם הוציאה גב' [פלוגי] את ילדיה של [אלמונית] מקבלת חלק בירושה.
6. בשנת 2013 מכרה המנוחה אחת משתי דירות שהיו בבעלותה, ובשנת 2014 העבירה את הדירה השנייה על שם שני בניה [פלמונים].
7. עם פטירת המנוחה ולאחר הוצאות הקבורה נשארו בחשבון הבנק שלה כששת אלפים ושש מאות (לדברי המשיבים [פלמונים]).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

8. הזוכים בצוואה (שני הבנים – האחים [פלמונים]) פנו לבית הדין וזה אישר את תוקפה של הצוואה משנת 2005, על כך הוגשה התנגדות מטעמם של הנכדים – ילדיה של [אלמונית] ז"ל.

דיון בטענה המקדמית כי המערערים, המתנגדים לצוואה, לא הסכימו לסמכות בית הדין טענה מקדמית שנטענה ושאליה לא התייחס בית הדין האזורי נוגעת לסמכותו של בית הדין, לדברי המערערים לא התקיים בענייננו האמור בסעיף 155 לחוק הירושה כתנאי לקניית סמכות על ידי בית הדין.

על אף האמור בסעיפים 66(א) ו-151 מוסמך בית הדין הדתי שהיה לו שיפוט בענייני המעמד האישי של המוריש לתת צו ירושה וצו קיום צוואה ולקבוע זכויות למזונות מן העיזבון, אם כל הצדדים הנוגעים בדבר לפי חוק זה הביעו בכתב הסכמתם לכך.

לדברי המערערים, נכדי המנוחה, לא הביעו הם מעולם את הסכמתם להתדיין בפני בית הדין ומחו בהזדמנות הראשונה שנקרתה בדרכם. לעומת כן נטען על ידי המשיבים כי המערערים השתהו כשמונה חודשים טרם הגישו את מחאתם על סמכות בית הדין.

כך או כך השאלה העיקרית בעניין זה היא אם המערערים הם בבחינת "נוגע בדבר" כמשמעותו בסעיף 155 לחוק הירושה.

נראה כי התשובה לכך היא שלילית.

בפסק דין משולם (בג"ץ 673/89) נקבע כי משמעותו של סעיף 155 היא כי יש צורך בהסכמת כל הנוגעים בדבר – הן אלו שנגיעתם בבחינת "ודאי" והן אלו שנגיעתם בבחינת "ספק". ובמילים אחרות נאמר כי ככל שיש טענות מצדו של מאן דהו כי גם הוא זכאי בעיזבון, הרי שיש צורך בהסכמתו כדי לדון בבית הדין, והבירור העובדתי בטענתו לא יתקיים בבית הדין.

כך למשל במקרה שבו ישנם יורשים לפנינו ובאדם אחר וטוען כי גם הוא יורש הרי שבית הדין לא יזדקק לבחון עובדתית את טענותיו אלא אם גם הוא מסכים לדון בפני בית הדין.

אולם מנגד ברור גם כי על אותו טוען להעלות טענה המקימה לו לפחות "זכות נחזית לכאורית", אף אם מבחינה עובדתית לא התבררה עדיין הטענה, אולם אם אין באותה טענה ולו כדי תחילת טענה עובדתית או משפטית, הרי שאין כל טעם שיהיה צורך בהסכמתו כדי לקבוע כי טענה זו שלו אין בה ממש.

במקרה שלפנינו מצב הדברים שעמד בפני בית הדין בשעת קיום הצוואה היה ברור, היינו: אין חולק כי מדובר בצוואה אותנטית שנכתבה על ידי המנוחה, ושכוונת המנוחה הייתה לבטל כל צוואה אחרת שקדמה לה. ברור גם כי הזוכים בצוואה היו [פלמונים] בני המנוחה והם הביעו את הסכמתם להתדיין בפני בית הדין. טענת המערערים אינה כי אף הם כלולים בצוואה – דבר שיתכן שהיה מקים להם שם "נוגע בדבר" אלא שלא היה למנוחה כוח וסמכות לכתוב צוואה שסתרה את הצוואה הראשונה שכתבה בשנת 1999. משכך בסמכותו של בית הדין להכריע אם מדובר אומנם ב"זכות נחזית לכאורה" או שאין בסיס משפטי כלל לטענה ואין התובעים צד בתיק.

אכן בכל הנוגע להכרעה בשאלה משפטית להבדיל משאלה עובדתית אפשר לאבחן ביתר קלות אם אומנם מדובר ב"זכות נחזית לכאורה", שכן הבחינה הראשונית אינה נזקקת לבירור עובדתי ואפשר לראות אם אומנם מדובר בטענה שיש בה ממש.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

משכך, יש לדחות טענה מקדמית זו.

טענות המערערים שלגופו של עניין

טענות הערעור דומות במהותן לטענות שנשמעו בפני בית הדין האזורי כדלקמן:

1. מדובר בצוואה הודית שנערכה בין המנוחים [פלוגני] ו[פלוגנית], בצוואה זו קבעו הם כי במות האחד מהם יעבור חלקו לאחר, ולאחר אריכות ימים ושנים יתחלקו הנכסים בין שלושת ילדיהם בשווה.

מאחר שכן, לטענת בא כוח המערערים, לא יכולה הייתה המנוחה לערוך את הצוואה הנוספת שבה שינתה לרעת אחד המוטבים שנקבעו בצוואה הראשונה משנקבע בה. דברים אלו מתבססים לדעתו על האמור בסעיף 8 לחוק הירושה בעניין צוואות הודיות, שאין צד אחד רשאי לחזור בו מצוואתו אלא אם הוא מוותר או מחזיר את חלק הירושה שזכה בו מחמת אותה צוואה.

3. טענה נוספת שהעלו המערערים היא כי על כל פנים באשר למה שזכתה בו מכוח צוואת המנוח [פלוגני] לא יכולה הייתה המנוחה [פלוגנית] לקבוע בצוואתה דבר, שכן מדובר ביורש אחרי יורש' כמשמעותו בסעיף 42 לחוק הירושה:

(א) המצווה רשאי לצוות לשניים על מנת שיזכה השני אחרי שזכה הראשון; השני יזכה במות הראשון או בהתקיים התנאי או בהגיע המועד שנקבע לכך בצוואה, הכל לפי המוקדם יותר.

(ב) הראשון רשאי לעשות במה שקיבל כבתוך שלו, והשני לא יזכה אלא במה ששייר הראשון; אולם אין הראשון יכול לגרוע מזכותו של השני על ידי צוואה.

4. למעשה טענה זו אינה מספיקה בנסיבות שלפנינו שכן בפועל הועברו כבר הנכסים על שמם של צדדי ג': דירה אחת נמכרה, ותמורתה כנראה חולקה, ואילו דירת מגוריה של המנוחה הועברה על שם שני הבנים [פלמונים].

אך טענת המערערים היא כי פעולות אלו נעשו תחת השפעת הבנים וייתכן שבמצב שבו לא הייתה המנוחה בדעת צלולה, ומשכך הדבר היחיד שיש להתבסס עליו הוא הצוואה וזו לדעתם אינה תקפה.

5. משטענו כך פנו המערערים גם לאפיק ההלכתי וטוענים כי במעמד קבלת הקניין שנעשה לגבי צוואתו של המנוח [פלוגני] בשנת 2005, קיבלו בעצם הבנים קניין על כל הצוואה באשר היא – היינו לרבות החלת גדר יורש אחר יורש'.

גדר זה מבחינה הלכתית שונה הוא בתוצאותיו מהחוק האמור: הלכה נפסקה (חושן משפט סימן רמח) כי כשאדם אומר "אחריך לפלוגני" המקבל אינו יכול ליתן לבניו, ולפי זה העברת הדירה לבנים אינה תקפה.

לעומת זאת יש לדון לגבי מכירת הנכס לצד ג' וחלוקת התמורה – אם גם היא בכלל הלכה זו, וייתכן שיש לתלות את הדברים בשיטת הב"ח (שם סימן צו ד"ה וכן יש תשובה) הקובע כי ממון שהתקבל בפועל עבור דבר יש לו מבחינה מסוימת את דיני הדבר עצמו.

מכיוון שבפועל לא נקבל טענה זו כפי שנבאר לקמן לא ראינו מקום לדון בכך.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

6. בנוסף על כך מפנים המערערים לדברי הרמ"א (בשולחן ערוך שם סימן רמח סעיף ז) כי אדם הנותן ומשייר לו או ליורשיו – אין המקבל יכול ליתן או למכור את הנכס. ומכאן, לדבריהם: מאחר שאחרי מיתה זיכה המנוח ליורשיו שוב לא יכלה המנוחה למכור או ליתן במתנה.

הכרעת בית הדין האזורי

בית הדין האזורי בפסק דינו קבע כי צוואת המנוח [פלוגי] לא הייתה צוואה הלכתית ומשכך ערך בזמנו בית הדין קניין עם היורשים שמדין תורה, היינו הבנים, אולם לא ברור על מה חל הקניין וכלשון בית הדין:

צוואת המנוח מר [פלוגי] ז"ל איננה צוואה העונה לדרישות ההלכה. לכן, בדיון שנערך בבית הדין ביום ב' בניסן תשס"ה ערך בית הדין קניין בנושא.

בפרוטוקול הדיון בצוואת הבעל, נכתבו הדברים הבאים:

הופיעו המפורטים בצוואה והמבקשת [– המנוחה] [...] המציאו כתב צוואה ומסכימים לתוכנה. הבנים מקנים ומתחייבים בקניין אגב סודר לאימם את כל חלקם בעיזבון אביהם.

כלומר: הבנים שהם היורשים על פי ההלכה (כשל היעדר תוקפה ההלכתי של הצוואה שלא נערכה כהלכה) הקנו לאימם – הגב' [פלוגי] ז"ל את כל העיזבון שאותו הם ירשו מאביהם המנוח.

יש להדגיש כי בפרוטוקול נכתב כי הקניין נערך כקניין ישיר לאימא, ולא נכתב "הבנים קיבלו בקניין על מה שכתוב בצוואה". ההבדל ביניהם הוא גדול: אם הקניין היה נערך על מה שכתוב בצוואה – הרי שבכלל קניין זה הייתה אחותם המנוחה (אלמונית) ז"ל) ראויה לזכות בעיזבון האבא לאחר פטירת האימא. אולם מאחר שהקניין נערך כקניין לטובת האימא – ככת הזוג שעדיין הייתה בחיים, אין בכך כל התייחסות לזכותה של אחותם לאחר פטירת האימא.

זאת לכאורה סתירה זו בפרוטוקול הדיון: ברישא של הפרוטוקול נכתב כי "הצדדים מסכימים לתוכנה של הצוואה" – משמע שמדובר לכאורה בקניין שנועד לאשרר מבחינה הלכתית את הצוואה ככתבה וכלשונה, לעומת הסיפא שבה נכתב כי "הבנים הקנו את חלקם לאימם".

בית הדין העלה זאת בדיון כשאלה לבאי כוחם של הצדדים וכמובן שכל צד ביקש להיתלות בנוסח שיתאים לעמדתו.

בית הדין סבור כי גם אם נראה בכך סתירה, כלל גדול הוא שהמוציא מחברו עליו הראיה. הואיל וצוואת המנוח לא הייתה תקפה באמת מידה הלכתית, לכן הבנים נחשבים כיורשים וכמוחזקים בעיזבון אביהם, וממילא הם אלה שהעבירו את העיזבון לבעלות אימם ללא מגבלות, וכך צוואת אימם המנוחה שנערכה לאחר מכן היא שרירה וקיימת.

בנוסף לכך, נראה כי יש להעדיף את הסיפא שבה פורט אופן הקניין שערך בית הדין, לעומת מתן ההסכמה הכללית שניתנה על ידי הבנים קודם לכן. ייתכן שההסכמה שלהם התייחסה רק לדבר שעמד אז על הפרק לפי הצוואה, והוא זכיית אימם בעיזבון כפי שנכתב בצוואה, ולא כהסכמה מוחלטת לעתיד שלאחר פטירתה. משום כך הקניין נערך ל"טובת האם" ולא נערך קניין "על האמור בצוואה" כפי שטוען בא כוחם של המבקשים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הוסיף בית הדין האזורי וכתב כי אף אם נאמר כי מדובר ב'יורש אחר יורש' עדיין במצב הדברים שלפנינו יכולה הייתה המקבלת הראשונה היינו המנוחה ליתן לבנים. סברתו של בית הדין היא כי הטעם שנאמר במניעת המקבל להעביר לבנים הוא אומדנה בדעת הנותן שאינו מסכים לכך, שהרי אם יהיה הדבר אפשרי – חזקה שלא יתקיים רצונו, שהרי כל אדם ייתן לבניו ובטל רצונו של הנותן הראשון להעביר ליורש השני. אולם במקרה שלפנינו הרי היורש הראשון נתן בעצם ליורש השני – ודבר זה לדעתו של בית הדין האזורי אינו בכלל המגבלה האמורה.

אכן בעניין זה לא ברורה כוונת בית הדין שהרי אם מחמת הצוואה באנו, בכלל 'היורש השני' גם הבת [אלמונית] ואילו הנתנה הייתה רק לבנים ולא לבת, ונמצא שלא התקיים רצונו של הנותן.

דיון והכרעה בערעור

איתחולת מגבלותיו של יורש על פי צוואה הודנית על צוואה הודנית שקדמה לתיקון החוק בהתייחס לטענת הערעור הראשונה נראה פשוט כי אין הדברים נכונים:

תיקון 12 לחוק הירושה, תשכ"ה – 1965 שבו נוסף לחוק סעיף 8א (צוואות הודיות) הוחל רק באוגוסט 2005 ואילו הצוואה נכתבה ב-1999 וקוימה באפריל 05, הרי לנו כי התיקון לחוק כלל לא חל על הצוואה המדוברת.

הלכה זו נפסקה בפסיקת בית המשפט העליון בפרשת זמיר ומהראוי להביא כאן דווקא **ציטוט מספרו של פרופ' מיכאל קוריןאלדי המייצג כעת את המערערים:**

תיקון 12 לחוק הירושה (לעניין הצוואה ההודית) אינו חל על צוואות שנערכו לפני שהתיקון נכנס לתוקפו (1 באוגוסט 2005) [...]

הפסיקה מלפני תיקון 12 לחוק הירושה מכירה בלגיטימיות הצורה של הצוואות ההודיות, אך אין תוקף להוראה בצוואה בדבר הגבלת יכולת של המצווה לשנות את הצוואה: הצוואה ההודית כפופה להוראות סעיפים 8(א) (עסקאות בירושה עתידה) ו-27 לחוק הירושה (החופש לצוות), ו"כל אחד מהמצווים חופשי לשנות את צוואתו עד ליום פטירתו".

כלומר: דעתו של פרופ' קוריןאלדי חד-משמעית כי אין להחיל את התיקון על צוואות הודיות שנערכו לפניו. הוא מוסיף ואומר כי הגבלת כוחו של מוריש לשנות את הצוואה נגדה את הפסיקה באותה עת. מכאן נראה כי לגישתו באותה מידה אין לקבל אפשרות משתמעת של הגבלה כזו.

מגבלת יורש שאחריו יורש אחר; העברות הבעלות שעשתה המנוחה בחייה והפטורות ממגבלה זו טענת הערעור השנייה נוגעת לסעיף 42 לחוק הירושה המגבילה את יכולתו של היורש הראשון להוריש בצוואה ולהפקיע בכך את זכות היורש השני.

לעניין זה כבר צוין כי בפועל המנוחה לא השאירה אחריה רכוש וכבר בחיים מכרה והעבירה את הדירות לצד ג' ולבנים, משכך אין בסעיף זה של הערעור להועיל למערערים. הוספנו וכתבנו כי טענה זו יכולה לעמוד רק אם יוכח כי פעולות העברה אלו לא נעשו בדעה צלולה, אולם קביעתו של בית הדין האזורי הייתה כי מבחינה עובדתית בעת ההעברות הייתה המנוחה בדעה צלולה ודברים מקבלים חיזוק מהיות פעולות אלו ביטאו בעצם והביאו לכלל השלמה את רצון המנוחה שהובע כבר בשנת 2005 על ידי עריכת צוואה חדשה שבה השאירה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

את רכושה רק לבנים. הדברים אף נתמכים בחוות דעת פסיכיאטרית שצורפה למכר וקבעה כי המנוחה הייתה כשירה.

קניין בהתאם לצוואה – החלת מגבלות 'אחריו' לפלוגי' ההלכתיות או מגבלות 'יורש אחר יורש' החוקיות?

השאלה הנותרת לדין היא הטענה ההלכתית כי היורשים קיבלו בקניין על האמור בצוואה.

בעניין זה נראה כי דברי בית הדין האזורי (כי הקניין היה לטובת המנוחה ולא על כל האמור בצוואה) דברי טעם הם, ועל כל פנים מכלל ספק לא יצא הדבר.

אומנם לדעתנו אף אין צורך להגיע לכך שכן הצוואה נכתבה כאמור בה "על פי חוק הירושה 1965". נראה פשוט כי גם אם קבלת הקניין התייחסה לעצם הצוואה עדיין הדברים כפופים לאמור בצוואה וזו כאמור מפנה לחוק האזרחי. משכך הפרשנות שיש ליתן בגדרי הצוואה לדין 'יורש אחר יורש' היא הפרשנות של החוק האזרחי ולא הפרשנות ההלכתית.

כאמור קודם, בעניין 'אחריו' מצמצם החוק האזרחי את מגבלתו של המקבל הראשון: החוק מונע ממנו לצוות לאחר את זוכה בו, אך אינו מונע את מכירת הירושה ואף אינו מחלק בין יורש שני שהוא יורשו של הנותן לשאינו כזה כפי שמופיע החילוק בהלכה.

יש בדברים אלו כדי להוסיף על דברי בית הדין האזורי ועל כל פנים לחזק את הנתון כי מדובר בקניין מסופק וודאי שאין אפשרות באופן שכזה להוציא מידי המקבל הראשון שמכר ונתן.

הנותן ומשייר ליורשיו בלשון 'אחריו' – באלו מקרים אין המקבל יכול למכור?

נוסיף ונציין לגבי טענת המערערים כי מבחינה הלכתית במשייר ליורשיו הדין הוא שאין המקבל הראשון יכול למכור:

אין דברים אלו פשוטים. כך אומנם דעת הרמב"ן (בבא בתרא קלז, ב), אולם הרבה מהראשונים חולקים עליו כמבואר בסמ"ע (סימן רמח ס"ק כה). ובנתיבות המשפט (שם ביאורים ס"ק יב) האריך בדבר וכתב שהרמ"א (שם סעיף ז) שפסק דין זה מדבר באחד משני ציורים או בשכיב מרע או בבריא ומשייר ואומר "אחריו לי או ליורשיי", אולם באופן של בריא המשייר ליורשיו – הדין הוא שהמכירה חלה, ועיין גם בקצות החושן (שם ס"ק יב) שהאריך בדרך אחרת.

נוסיף: לכאורה יכולנו גם לדחות בפשיטות שאין סעיף זה נוגע לענייננו מאחר שהבת אינה בגדר 'יורש' על פי ההלכה. אולם עיין שם בנתיבות שהביא בשם המחנה אפרים (הלכות זכייה ומתנה סימן מב) שבמקום שמשייר לעצמו, דמהני לכולי עלמא, הרי שיועיל גם מה שמשייר ליורשיו לעניין שאין יכול המקבל למכור אפילו לסוברים שלגבי יורשים לא נאמר שאינו יכול למכור. והטעם הוא שאומרים שהיות שלעצמו שייר 'בעין יפה' הרי שגם ליורשיו כן. ולפי זה גם כאן מסתבר שיש אמרנו שלגבי הבנים הווי שיור מועיל לעניין שאינו יכול למכור הרי שגם לגבי הבת היינו אומרים כן.

מסקנה

על פי האמור יש לדחות את הערעור.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מוחלט

א. הערעור נדחה.

ב. אין צו להוצאות.

ג. פסק הדין מותר בפרסום.

ניתן ביום ט"ז באייר התשע"ט (21.5.2019).

הרב אברהם שינדלר

הרב אליהו הישיריק

הרב יצחק אלמליח

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה